

УДК 376.3: 001.11'075.8

Світлана Владиславівна ГРИЩЕНКО

Svitlana HRYSHCHENKO

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

PRIORITY AREAS OF TRAINING, EDUCATION AND DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH AUTISM

DOI: 10.69842/DIDACTICS.2025.1.01

У статті проаналізовані пріоритетні напрями розвитку та виховання дітей з аутизмом. Доведено, що технології навчання, виховання, соціалізації та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра мають в основі методики здійснення психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом. Проаналізовано, що становлення життєвої компетентності є напрямом розвитку дітей з аутизмом. Констатовано, що сьогодні відбувається зміщення акценту з академічних досягнень дитини з аутизмом на побутові. Висвітлено, що взаємодія фахівців освітньої та соціальної сфер з сім'єю, яка виховує дитину з розладами аутистичного спектру дозволяє вирішувати актуальні проблеми соціалізації, навчання і виховання дитини.

Мета статті – проаналізувати деякі аспекти соціалізації, навчання та виховання дітей з розладами аутистичного спектру як пріоритетні напрями соціально-виховної роботи.

Висновки. 1. Розвиток, навчання, виховання, соціалізація дітей з розладами аутистичного спектру спрямовується на їх інтеграцію у сучасне суспільство. 2. Технології навчання, виховання, соціалізації та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра мають в основі методики здійснення психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом, серед яких: поведінковий пакет, натуралістичні стратегії навчання, структуроване навчання, моделювання, візуальна підтримка, послідовна робота з родиною як системою. 3. Становлення життєвої компетентності є пріоритетним напрямом розвитку дітей з аутизмом. 4. Відбір, адаптація та використання корекційно-розвиткових стратегій мають відповідати потребам певної особи з розладами аутистичного спектра. 5. Існує необхідність у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному визначенні психологічних особливостей невербальних засобів комунікації в дітей з розладами аутистичного спектру різних вікових груп. 6. Корекційно-розвиткова складова соціалізації, розвитку, навчання дітей з розладами аутистичного спектру має бути спрямована на: формування побутових навичок та самостійності, соціальний розвиток, ігри, уподобання, хобі. 7. Сьогодні відбувається зміщення акценту з академічних досягнень дитини з аутизмом на побутові. 8. Супровід дитини з аутизмом базується на рутині та дотриманні розпорядку дня. 9. Превентивно-розвиткова аутологія – це персоніфіковане управління станом корекції розвитку аутиста, що сприятиме знаходженню психофізичних резервів його організму і соціо-емоційних потенцій для забезпечення якості життя дитини.

Ключові слова: діти з розладами аутистичного спектру, навчання, розвиток, корекційно-розвиткова робота, напрями розвитку дітей з аутизмом.

The article analyzes the priority areas of development and upbringing of children with autism. It is proven that the technologies of teaching, upbringing, socialization and corrective developmental work with children with autism spectrum disorders are based on the methodology of implementing psychological and pedagogical assistance to children with autism. It is analyzed that the formation of life competence is a direction of development of children with autism. It is stated that today there is a shift in emphasis from the academic achievements of a child with autism to everyday ones. It is highlighted that the interaction of specialists in the educational and social spheres with a family raising a child with autism spectrum disorders allows solving the current problems of socialization, education and upbringing of the child.

The purpose of the article is to analyze some aspects of socialization, education and upbringing of children with autism spectrum disorders as priority areas of social educational work.

Conclusions. 1. Development, training, upbringing, socialization of children with autism spectrum disorders is aimed at their integration into modern society. 2. Technologies of training, upbringing, socialization and corrective developmental work with children with autism spectrum disorders are based on the methods of implementing psychological and pedagogical assistance to children with autism, including: behavioral package, naturalistic learning strategies, structured learning, modeling, visual support, consistent work with the family as a system. 3. The formation of life competence is a priority area of development for children with autism. 4. Selection, adaptation and use of corrective developmental strategies should meet the needs of a particular person with autism spectrum disorders. 5. There is a need for theoretical substantiation and empirical determination of the psychological characteristics of non-verbal means of communication in children with autism spectrum disorders of different age groups. 6. The corrective developmental component of socialization, development, and education of children with autism spectrum disorders should be aimed at: the formation of everyday skills and independence, social development, games, preferences, hobbies. 7. Today, there is a shift in emphasis from the academic achievements of a child with autism to everyday ones. 8. Support for a child with autism is based on routine and adherence to a daily routine. 9. Preventive developmental autology is a personalized management of the state of correction of the development of an autistic person, which will help find the psychophysical reserves of his body and social emotional potentials to ensure the quality of life of the child.

Key words: children with autism spectrum disorders, education, development, corrective developmental work, areas of development of children with autism.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування пріоритетних напрямів освіти дітей з розладами аутистичного спектру, на початку XXI століття все частіше спрямовується на їх інтеграцію у суспільстві, впровадження різних форм виховання, соціалізації, навчання, зокрема, інклюзивного. Наукові розвідки дослідників проблеми зарубіжних країн та України пропонують ставити високі вимоги до психолого-педагогічної компетентності батьків дітей з аутизмом. Залучення до співпраці батьків показує, що цей процес дозволяє приймати оптимальні для забезпечення інтересів дитини рішення. Щодо корекційно-розвиткової роботи, науковці стверджують, що взаємодія з сім'єю, яка виховує дитину з розладами аутистичного спектру має вирішувати актуальні проблеми соціалізації, навчання і виховання дитини.

Сучасні технології навчання, виховання, соціалізації та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру мають в основі методики здійснення психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом, серед яких: поведінковий пакет, натуралістичні стратегії навчання, структуроване навчання, моделювання, візуальна підтримка, «Floortime», «Соціальні

історії» та ін., послідовна робота з родиною як системою, становлення життєвої компетентності як пріоритетний напрям розвитку дітей з аутизмом. Відбір, адаптація та використання корекційно-розвиткових стратегій та матеріалів до потреб певної особи з розладами аутичного спектра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів навчання, виховання, розвитку дітей з особливими потребами займаються такі вітчизняні науковці: І. Недозим (сучасні технології навчання осіб з особливими потребами), В. Тарасун, Г. Хворова (обґрунтували соціокультурні, нейропсихологічні та соціально-економічні передумови вирішення психолого-педагогічної корекції дітей з РАС та запропонували комплексне вирішення проблеми навчання, розвитку і соціалізації дітей з аутизмом), Т. Ілляшенко, Т. Жук (охарактеризували проблему психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами), Д. Шульженко (корекційно-розвиткову складову соціалізації, розвитку, навчання дітей з РАС), М. Євтух, М. Носко, С. Грищенко (соціальну роботу в зарубіжних країнах) та ін.

Серед зарубіжних дослідників, які вивчають різні аспекти соціально-виховної роботи з дітьми з аутизмом особливого

значення мають наукові розвідки: В. Abrahams, D. Geschwind (визначають діяльність щодо розвитку та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з РАС); R. Alarcón (сучасні напрями в психопатології щодо роботи з дітьми з аутизмом) та ін. (Abrahams, 2008: 341–355; Alarcón, 2010: 97–110).

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Недостатньо вивченими вважаємо соціалізацію, навчання та виховання дітей з розладами аутистичного спектру середнього шкільного віку.

Мета статті – проаналізувати деякі аспекти соціалізації, навчання та виховання дітей з розладами аутистичного спектру як пріоритетні напрями соціально-виховної роботи.

Виклад основного матеріалу. Вивчення пріоритетних напрямів розвитку та виховання дітей з аутизмом потребує підвищення компетентності щодо фахової роботи з цією категорією на кожному етапі освітнього процесу, а також здатності реалізовувати стратегію командної взаємодії у професійній діяльності фахівців соціальної сфери, психологів та вчителів і медиків. Основними завданнями навчальної дисципліни є: дослідники проблеми вважають ознайомлення з концептуальними основами сучасної діагностики дітей з РАС; знання вимог до розробки індивідуальної програми розвитку; методики роботи; підвищення життєвої компетентності (Недозим, 2020).

Вітчизняні вчені (Тарасун & Хворова, 2004), досліджуючи процеси розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом, констатують, що в основі розвитку та виховання дітей з аутизмом повинні бути знання про природу аутизму; зміст його теоретичних моделей; особливості проявів клінічної картини і психологічної структури *асинхронного типу* затримки розвитку; вітчизняний і зарубіжний досвід психолого-педагогічної корекції цього виду *дизонтогенезу*. В. Тарасун, Г. Хворова обґрунтували соціокультурні, нейропсихологічні та соціально-економічні передумови вирішення *психолого-педагогічної корекції дітей з РАС* та запропонували комплексне вирішення проблеми навчання, розвитку і соціалізації дітей з аутизмом.

Стратегічною лінією вчені виокремили консолідацію проблем дошкільної і шкільної освіти дітей з аутизмом та сімейного їх виховання. В. Тарасун, Г. Хворова вважають, що існує потреба наближення спеціальної освіти і виховання до вимог сучасного вітчизняного суспільства з метою повнішого задоволення освітніх і соціокультурних потреб дітей та дорослих з аутизмом упродовж всього життя. Науковці

доводять, що кожна аутична дитина унікальна. Саме тому неможливе точне передбачення конкретних результатів педагогічної діяльності.

В. Тарасун також наголошує «на важливості врахування в педагогічній діяльності і в сім'ї суперечливості між потребами і вимогами суспільства («треба») та потребами і можливостями аутичної дитини («хочу» і «можу»))» (Тарасун, 2018: 102).

На думку В. Тарасун поєднання соціалізації з сімейним вихованням як одним з механізмів розвитку, навчання і соціалізації дитини дозволяє надати проблемі освіти, розвитку і соціалізації аутичної дитини комплексну форму.

У 2014 році В. Тарасун опубліковано монографію «Аутологія», в якій висвітлено в єдності досягнення науки, перспективи практики і проблеми *аутології* як розділу корекційної педагогіки і спеціальної психології, присвяченого вирішенню питань розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. У монографії розкрито сучасні психолого-педагогічні і нейропсихологічні основи розуміння РАС. та охарактеризовано особливості когнітивної діяльності аутолога. Значна увага в роботі приділена визначенню шляхів інтеграції процесу профілактики і корекційно-розвиткової роботи з дитиною з РАС.

«Першочергове значення для інтеграції процесу профілактики і корекції розвитку дитини з РАС автором надається впровадженню пріоритетних етапів превентивно-корекційної діяльності аутолога. I етап (підготовчий) спрямовується на попередження формування дезадаптивного процесу завдяки стимулюванню енергетичних механізмів організму дитини. II етап – на запобігання розвитку прогресуючого дезадаптивного процесу за допомогою опосередкованого витиснення в пам'яті дитини страхів, пов'язаних з соціумом. III етап – профілактика можливого погіршення соціально-емоційного прогнозу шляхом розвитку в дитини здатності до зміни програми дій відповідно до ситуаційних вимог. IV етап – попередження труднощів формування потреби в соціо-емоційній взаємодії дитини-аутиста з дорослими і ровесниками». На думку В. Тарасун, *превентивно-розвиткова аутологія* як методологія персоніфікованого управління станом корекції розвитку аутиста сприятиме знаходженню психофізичних резервів його організму і соціо-емоційних потенцій для забезпечення якості життя дитини. Науковцем запропоновано обговорення особливих заходів, пов'язаних з наданням педагогічних, психологічних і психіатричних послуг не

тільки дітям з РАС, але й їхнім сім'ям. При цьому уточнені професійні ролі соціальних працівників, педагогів і психологів в процесі спільного надання послуг (Тарасун, 2018: 103).

У цьому зв'язку піднімається питання стосовно *каузації* (породження, створення) сімейної аутології як повноправного розділу корекційної педагогіки.

Розглянемо деякі аспекти педагогічних послуг дітям з РАС та їхнім сім'ям. В соціально-виховній роботі з батьками дітей з РАС необхідно звертати уваги на наступні складові: сформування адекватних взаємостосунків між батьками, іншими членами сім'ї та дитиною з РАС; створення досвідом комфортну для такої дитини доброзичливу сімейну атмосферу (це сприяє розвитку дитини); інформування батьків про потенційні можливості дитини; створення умов для активної участі батьків у вихованні та навчанні дитини; підвищення рівня психічного здоров'я самих батьків. Т. Ілляшенко і Т. Жук у психолого-педагогічній допомозі батькам дітей з РАС визначають два пов'язані між собою напрями (Ілляшенко & Жук, 2019: 131–135): «1) освітня робота з батьками, підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності у виховній і корекційно-розвитковій роботі з дитиною з конкретних питань; 2) оздоровлення психологічного стану батьків, підвищення їхньої соціальної активності та здатності до конструктивної взаємодії з фахівцями, спрямованої на допомогу дитині у навчанні, розвитку і соціальній адаптації».

Щодо участі батьків дитини з розладами аутистичного спектру в групі супроводу в закладах освіти, як зарубіжні, так і вітчизняні вчені констатують, що професійна робота закладу освіти з родинами, що мають дітей з РАС, має бути спрямована на інформування батьків. Важливими проблемами груп супроводу дітей з РАС в закладах освіти є такі: Батьки знають дитину з народження. Батьки знають про етапи розвитку своєї дитини. Батьки мають унікальний емоційний зв'язок із власною дитиною. Батьки відповідають за майбутнє дитини. Батьки супроводжують дитину протягом усього життя.

Важливу роль в розвитку, вихованні та навчанні дітей з аутизмом відіграють інклюзивно-ресурсні центри. Основними принципами співпраці фахівців ІРЦ і батьків дітей з РАС є такі: Довіра. Повага і рівні права. Чіткий розподіл обов'язків. Чіткий розподіл відповідальності. Ключовими напрямками професійної допомоги батькам є: прийняття діагнозу дитини батьками та родиною; прийняття дитини

батьками та родиною; робота з досвідом батьків (гіперпозитивний/негативний); розробка цілей і плану дій на найближчу і віддалену перспективу; збереження власної психіки батьків; робота з сімейними конфліктами, робота з братами і сестрами, співпраця з закладами освіти по можливості.

Виховання дітей з розладами аутистичного спектру – це соціально-виховна робота, яка вимагає уваги цілий день, кожен день, роки. Як правило потрібно багато часу, щоб навчити дітей з аутизмом новим навичкам та поведінці. Цей процес вимагає терпіння як від батьків, так й від фахівців, які працюють з дітьми з РАС. Фахівці соціальної сфери та вчителі і психологи наголошують на тому, що прагнення бути хорошими батьками та підтримувати високі стандарти батьківства додає ще більше стресів і призводить до емоційного вигорання швидше, а ще більше виснажує – постійна допомога своїй дитині з аутизмом. Робота над *індивідуальною програмою розвитку* для дитини з розладами аутистичного спектру також є відповідальністю фахівців інклюзивно-ресурсних центрів. Розроблення такої програми вимагає глибокого розуміння особливих потреб дітей з РАС в цілому і конкретної дитини зокрема, а також володіння навичками складання такої програми, що є вкрай актуальною проблемою.

Щодо методів професійної допомоги батькам дітей з РАС, то ними є такі: психологічна едукція/просвіта; когнітивно-поведінкова допомога; майндфулнес-практики, в основі яких лежить принцип усвідомлення «тут і тепер»; структурована сімейна допомога, зосереджена на реструктуризації організації сім'ї, яка внаслідок зниження сімейних ресурсів стає структурою, яка не здатна забезпечити потреби всіх її членів; прогнозування та планування для уникнення відчуття невизначеності, яке багато батьків визначають як основну проблему саме сьогодні. Всі напрями роботи з батьками і сім'ями спрямовані на допомогу в орієнтуванні в особливостях і потребах дитини з РАС; формування адекватного уявлення про можливості дитини; вміння бачити й позитивні сторони не тільки дитини з аутизмом, а і її батьків.

Вважаємо доцільним розглянути *психологічні послуги дітям з РАС та їхнім сім'ям*.

Стратегічними завданнями психологічного супроводу батьків, зокрема як в ІРЦ, так і в закладах освіти визначають такі: 1) пом'якшення психологічної травмованості батьків та допомога прийняти порушення розвитку дитини, а отже, досягнути

безпосереднього емоційного прийняття і самої дитини; 2) оздоровлення взаємин у сім'ї, зокрема, спілкування з дитиною з РАС; 3) поліпшення соціального функціонування батьків; 4) підвищення інтересу і компетентності батьків щодо соціалізації, навчання, виховання і розвитку дитини. Отже, важливою стає і психолого-педагогічна діагностика батьків дітей з РАС яка дозволяє визначити їх емоційний стан, адекватність сприйняття ситуації в цілому та визначити шляхи впливу на поточну ситуацію як в закладах освіти, так і в сім'ї, і в інклюзивно-ресурсних центрах.

Стадії ставлення людини до ситуації чи є у дитини розлад аутистичного спектру як діагноз, були розроблені американським психологом Елізабет Кюблер-Росс. Вона вважала, що існує 5 етапів прийняття появи такої дитини в сім'ї: 1. Заперечення. Батьки відмовляються вірити, що це відбувається саме з ним, і сподіваються, що цей страшний сон скоро закінчиться. 2. Гнів. На другому етапі прийняття ситуації батьків мучить пекуча образа, жалість до себе. Близькі та всі інші, особливо лікарі, соціальні працівники стають найстрашнішими ворогами, які не хочуть зрозуміти, не хочуть лікувати, не хочуть слухати та ін. Саме на цій стадії людина може посваритися з усіма своїми родичами і ходити писати скарги на лікарів. Її дратує все – як сміються здорові люди, діти і батьки, які продовжують жити і вирішувати свої проблеми. 3. Торг або угода. На 3-му з 5-ти кроків прийняття ситуації батьки намагаються домовитися з самим Богом або іншими вищими силами. У своїх молитвах вони обіцяють йому, що виправляться, зроблять те чи інше взамін на здоров'я або інше важливе для них благо. Саме в цей період багато починають займатися благодійністю поспішають робити добрі справи. 4. Депресія. На 4 стадії прийняття батьки впадають у депресію. У них опускаються руки, з'являється апатія і байдужість до всього, що відбувається в їх житті. 5. Прийняття. На останній стадії батьки усвідомлюють незворотність подій та приймають ситуацію. Хоча це фінальна стадія, фахівцям необхідно розуміти, що ухвалення не обов'язково означає згоду. Батьки розуміють, що подальший опір безглуздий. На цій стадії з допомогою фахівців соціальної сфери, психологів та медиків батьки шукають можливі варіанти вирішення проблеми подальшої соціалізації, навчання та розвитку дитини з аутизмом.

Якщо говорити, термін «професійна допомога» взагалі не розглядався, хоча це є одним із ключових аспектів діяльності ІРЦ

та закладів освіти, що надають освітні послуги дітям з ООП.

Основним завданням фахівців ІРЦ у процесі надання освітніх та психолого-корекційних послуг є охорона психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, а змістом роботи – проблеми клієнтів (дітей, педагогів, батьків) та їх актуальні життєві ситуації.

Батьки дітей з РАС зараз в умовах воєнного стану почуваються ще більш вразливими, адже їм було непросто соціалізуватися та виховувати їх. А зараз їхні можливості ще більше зменшилися, натомість діти потребують не менше (а в травматичних обставинах навіть більше) уваги, а ресурси батьків катастрофічно падають. Обов'язково потрібно говорити з дітьми про війну. Незалежно від особливостей і віку дитини, вона вже бачила війну або окремі її ознаки (блокування, зруйновані будівлі, бомбосховища та ін.). Крім того, багато дітей з РАС користуються Інтернетом, де знаходять актуальну інформацію, грають в ігри, спілкуються в чатах і соціальних мережах. Якщо не говорити з ними про війну, є великий ризик отримати спотворену чи неправдиву інформацію. А отже, невизначеність та брак інформації (чи неадекватна інформація) породжуватиме додаткову тривогу, страхи та викривлене сприйняття подій дитиною з аутизмом. Зміст і прийоми інформування про війну залежать від віку дитини з РАС, індивідуальних можливостей розуміння і сприйняття мовлення.

Корекційно-розвиткова складова соціалізації, розвитку, навчання дітей з РАС має бути спрямована на: формування побутових навичок та самостійності; соціальний розвиток; ігри, уподобання, хобі. Сьогодні відбувається зміщення акценту з академічних досягнень дитини з аутизмом на побутові. Це необхідно для розвитку навичок життєвої адаптації. Саме тому супровід дитини з РАС базується на рутині та дотриманні розпорядку дня. Розпорядок дня важливо мати постійний, більшу результативність визначає візуалізований розпорядок у вигляді картинок і тексту. Обов'язкові елементи розпорядку дня: звичайні гігієнічні процедури, прогулянки, ігри, рухова активність, домашні справи, такі як похід в магазин, прибирання, приготування їжі, догляд за домашніми тваринами – все те, до чого дитина з РАС звикла вдома кожного дня. Його досить легко дотримуватися, і такі прості речі можуть стабілізувати дитину з РАС, для якої рутина є основою впевненості та безпеки.

А от якщо розпорядок дня має нерозпланований розклад, це створює у дитини з

аутизмом стан передбачуваності та тривожність.

На необхідності впровадження досвіду зарубіжних країн щодо більш виваженої корекційно-розвиткової роботи з дітьми з РАС у вітчизняних закладах освіти наголошують у наукових розвідках українські науковці М. Євтух, М. Носко, С. Грищенко (Соціальна робота в зарубіжних країнах) (Євтух & Носко & Грищенко, 2016).

Важливість досліджень проф. Д. Шульженко (Шульженко, 2010) значною мірою обумовлена тим, що в умовах сьогодення спостерігається, існує потреба у корекційно-виховній роботі з аутичними дітьми.

Д. Шульженко наголошує на важливості інституалізації в роботі з дітьми з РАС та відсутністю спеціальних освітніх закладів для них, а також необхідністю підготовки фахівців до роботи з такими дітьми, їхніми родинними та не розробленістю забезпечення такої підготовки (Шульженко, 2010).

Крім того, як зазначає Д. Шульженко, корекційно-виховна робота з аутичними дітьми має базуватися на таких *психологічних основах*, як: «визначення типології різновидів аутистичних порушень; вивчення потреб, мотивів, почуттів, реакцій, думок, намірів пов'язаних з особливостями соціокультурної адаптації та самореалізації осіб з РАС; врахування відповідних потреб та проблем родин та ін.». У наукових працях Д. Шульженко обґрунтовує, що «багатофакторність первинного аутистичного діагнозу доцільно розглядати за сучасною теорією *коморбідності*, що визначає комбінацію аутистичних порушень, таких як відгородженість від оточуючого середовища, відчуженість від дитячих видів діяльності, негативізм, відмовою від спілкування з ознаками інших нозологій» (Шульженко, 2010).

Умови воєнного стану торкнулися всіх, у тому числі й фахівців соціальної сфери, педагогів, психологів та медиків. Спеціалісти зазначають, якщо батьки дитини з РАС знаходяться довгий час у пошуку кваліфікованого фахівця, який зможе надати професійну допомогу, то відчують відчай та зневіру і у власних силах. Проте, на думку вітчизняних вчених, які досліджують проблему, якщо батьки підходять до процесу розвитку дитини з РАС активно, буде значно легше знайти людину, яка підключиться до процесу і допоможе в більшості виникаючих проблем. Якщо батьки можуть продовжувати корекційні заняття, це ідеальний варіант для соціалізації, розвитку, виховання та навчання їх дитини. Але якщо такої можливості немає, то можна організувати заняття з дитиною самостійно

або в групі. Необхідно спробувати звернутися до фахівців, які підтримували дитину до умов воєнного стану. Вони можуть бути на зв'язку та зможуть проводити онлайн-заняття або направити вас до своїх колег, які залишилися працювати в регіоні, де проживає родина. Батьки також можуть звернутися до корекційних центрів, ІРЦ або приватних спеціалістів за місцем їх перебування. Якщо вони працюють, вони можуть зголоситися навчати вашу дитину або приєднатися до відповідної групи. Батьки також можуть шукати фахівців, які працюють онлайн: у більшості випадків вони поступово відновлюють роботу, якщо їм безпечно. Крім того, багато хто надає безкоштовні консультації та допомогу, розуміючи ситуацію, в якій всі зараз перебувають в нашій країні.

В Україні з 2013 року діє Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом (на допомогу фахівцям). На жаль, відсутність державної системи професійної допомоги сім'ям, які виховують дітей з РАС, і єдиної політики держави в даній області, не дозволяє вирішувати численні труднощі цієї категорії осіб. Існує необхідність обов'язкової підготовки матеріально-технічного забезпечення, економічної та соціально-правової бази професійної допомоги сім'ям, які виховують дітей (підлітків, молодь, осіб) з РАС. Професійна допомога реалізується у вигляді освітньо-психологічної роботи з батьками, психолого-педагогічної діагностики та супроводу сімей (консультування, корекція).

Системній роботі, на думку Т. Скрипник, має передувати діяльність у напрямі стандартизації: «визначення сукупності основних вимог, які пред'являють до обсягу, якості, порядку та умов здійснення кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги дітям з РАС» (Скрипник, 2013). Маємо погодитися з даною тезою.

На думку вітчизняних вчених В. Синьова, А. Чуприкова, Д. Шульженко, Г. Хворової важливим напрямом роботи з категорією дітей з РАС є захист прав дітей з аутизмом (Синьов & Чуприков & Шульженко & Хворова, 2011).

Н. Базимою представлено *шість стандартів* інтенсифікації процесу соціалізації дитини дошкільного віку з РАС: стандарт базових принципів психолого-педагогічної допомоги дітям з РАС; стандарт психолого-педагогічної діагностики їхнього розвитку; системи ранньої допомоги; корекційно-розвиткової роботи; психолого-педагогічного супроводу дитини з аутизмом в закладі освіти; кадрового забезпечення психолого-педагогічної роботи з цією категорією дітей. Дисертаційне дослідження Н. Базими (2013)

присвячене пошуку шляхів інтенсифікації процесу соціалізації дитини дошкільного віку з РАС у мікросоціальній групі та у суспільстві засобами формування у них достатнього рівня мовленнєвої активності (Базима & Шеремет, 2015). Науковцем вперше комплексно досліджено прояви мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку з РАС. Досліджені можливості використання розробленої корекційно-розвиткової методики формування мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку з РАС у процесі їхнього навчання та виховання батьками, вихователями, корекційними педагогами та спеціальними психологами спеціальних дошкільних закладів та в навчально-виховних і реабілітаційних центрів, які відвідують діти з РАС (Базима, 2014: 5–8). Водночас науковець означила багаточисельність і різноманітність порушень мовленнєвого розвитку у дітей з РАС різного віку. Н. Базимою розроблено і впроваджено оригінальну корекційно-розвиткову методику поетапного формування мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку з РАС.

Науковець наголошує на застосуванні стимулювань та заохочень з метою підвищення мотивації до мовленнєвої діяльності дітей з РАС в процесі використання наявних вокалізацій дитини та стимуляція мовленнєвої активності на фоні емоційного підйому і виховання ініціативності та прагнення до самореалізації.

Наукові розвідки І. Логвінової присвячено теоретичному обґрунтуванню та емпіричному визначенню психологічних особливостей невербальних засобів комунікації в дітей дошкільного віку з РАС і розробці психолого-педагогічних умов їхнього формування (Логвінова, 2012: 40–44). Актуальність цієї проблеми автор підтверджує тим, що в процесі психолого-корекційної роботи з аутичними дітьми значне місце, як правило, відводиться подоланню труднощів комунікативної взаємодії, що особливо виразно проявляються на початковому етапі налагодження першого контакту. І. Логвіновою схарактеризовані особливості їхнього функціонування у дітей з РАС 3–4 і 6–7 років у порівнянні з однолітками з розумовою відсталістю та з нейротиповим розвитком. З метою розвитку невербального компонента комунікативної діяльності у дітей з РАС автор запропонувала систему занять, яка передбачала використання ігрових, арттерапевтичних, тілесно-рухових і сенсорно-

релаксаційних ігор. Впровадження зазначеної системи занять сприяє оволодінню дитиною основними психологічними механізмами організації спілкування (ініціювання, підтримка та завершення контакту) при послідовному переході від діадної до групової взаємодії у контексті емоційних зв'язків з дорослим. У запропонованій автором системі занять особливе місце посідають заняття з використанням методу піскової терапії з метою побудови невербальної взаємодії з аутичною дитиною на перших етапах психокорекційної роботи і створення комунікативного простору (Логвінова, 2012: 40–44).

Висновки. 1. Розвиток, навчання, виховання, соціалізація дітей з розладами аутистичного спектру спрямовується на їх інтеграцію у сучасне суспільство. 2. Технології навчання, виховання, соціалізації та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра мають в основі методики здійснення психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом, серед яких: поведінковий пакет, натуралістичні стратегії навчання, структуроване навчання, моделювання, візуальна підтримка, послідовна робота з родиною як системою. 3. Становлення життєвої компетентності є пріоритетним напрямом розвитку дітей з аутизмом. 4. Відбір, адаптація та використання корекційно-розвиткових стратегій мають відповідати потребам певної особи з розладами аутичного спектра. 5. Існує необхідність у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному визначенні психологічних особливостей невербальних засобів комунікації в дітей з розладами аутистичного спектру різних вікових груп. 6. Корекційно-розвиткова складова соціалізації, розвитку, навчання дітей з розладами аутистичного спектра має бути спрямована на: формування побутових навичок та самостійності, соціальний розвиток, ігри, уподобання, хобі. 7. Сьогодні відбувається зміщення акценту з академічних досягнень дитини з аутизмом на побутові. 8. Супровід дитини з аутизмом базується на рутині та дотриманні розпорядку дня. 9. Превентивно-розвиткова аутологія – це персоніфіковане управління станом корекції розвитку аутиста, що сприятиме знаходженню психофізичних резервів його організму і соціо-емоційних потенцій для забезпечення якості життя дитини.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо вивчення процесу навчання та виховання дітей з розладами аутистичного спектру.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА

1. Bazyma NV. (2014). Stvorennia movlennievoho seredovyscha yak umova formuvannia movlennievoi aktyvnosti u ditei zi spektrom autystychnykh porushen. Naukovyi chasopys NPU imeni MP. Drahomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia, 28: 5-8. [Базима НВ. (2014). Створення мовленнєвого середовища як умова формування мовленнєвої активності у дітей зі спектром аутистичних порушень. *Науковий часопис НПУ імені МП. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, 28: 5-8].
2. Bazyma NV, Sheremet MK. (2015). Korektsiino-rozvyvalna robota z rozvytku komunikatyvnoi funktsii movlennia u ditei z autystychnymy porushenniamy starshoho doshkilnoho viku. Aktualni pytannia kolektsiinoi osvity (pedahohichni nauky): zbirnyk naukovykh prats. V: 2. Kamianets-Podilskyi: PP Medobory-2006: 408. [Базима НВ, Шеремет МК. (2015). Корекційно-розвивальна робота з розвитку комунікативної функції мовлення у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. *Актуальні питання колекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць* : 2. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006: 408].
3. Kontsepsiia rozvytku, navchannia i sotsializatsii ditei z autyzmom (2004): navch. posib. dlia vyshchykh navch. zakladiv. / VV Tarasun, HM. Khvorova. Za nauk. red. Tarasun VV. Kyiv: Nauk. svit: 100. [Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом (2004): навч. посіб. для вищих навч. закладів. / ВВ Тарасун, ГМ. Хворова. За наук. ред. Тарасун ВВ. Київ: Наук. світ: 100].
4. Lohvinova IP. (2012). Do problemy formuvannia neverbalnykh zasobiv komunikatyvnoi diialnosti ditei z rozladamy spektru autyzmu. Lohopediia, 2: 40-44. [Логвінова ІП. (2012). До проблеми формування невербальних засобів комунікативної діяльності дітей з розладами спектру аутизму. *Логопедія*, 2: 40-44]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2012_2_12.
5. Oleksiuk VR. (2019). Modeli psykholoho-pedahohichnoi dopomohy ditiam z rozladamy spektru autyzmu. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Pedahohika ta psykholohiia, 2(2): 97-100. [Олексюк ВР. (2019). Моделі психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами спектру аутизму. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Педагогіка та психологія, 2(2): 97-100]. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdupr_2019_2\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdupr_2019_2(2)_30).
6. Tarasun V. (2018). Autolohiia: teoriia i praktyka: pidruchnyk. Kyiv: «Vadeks»: 590. [Тарасун В. (2018). Аутологія: теорія і практика: підручник. Київ: «Валекс»: 590].
7. Maksymenko SD. (1998). Psykholohiia v sotsialnii i pedahohichnii praktytsi: metodolohiia, metody, prohramy, protsedury: navchalnyi posibnyk dlia vyshchoi shkoly. Kyiv: Naukova dumka: 216. [Максименко СД. (1998). Психологія в соціальній і педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: навчальний посібник для вищої школи. Київ: Наукова думка: 216].
8. Martsenkovskiy IA. (2013). Sotsialna ta medychna dopomoha khvorym na autyzm u dorosloму vitsi. Zdorovia Ukrainy. Temat. nomer: Nevrolohiia. Psykhatriia. Psykhoterapiia: med. hazeta. Kyiv, 3: 42-43. [Марценковський ІА. (2013). Соціальна та медична допомога хворим на аутизм у дорослому віці. *Здоров'я України*. Темат. номер: Неврологія. Психіатрія. Психотерапія: мед. газета. Київ. 3: 42-43].
9. Martsenkovskiy IA. (2012). Kontsepsiia vdoskonalennia psykhiatrychnoi dopomohy ditiam: projekt. NEIRONES (psykhonevrolohiia i neiropsykhatriia). Kyiv. 5: 16-18. [Марценковський ІА. (2012). Концепція вдосконалення психіатричної допомоги дітям: проєкт. НЕЙРОНЕС (психоневрологія і нейропсихіатрія). Київ, 5: 16-18].
10. Kompleksna prohrama rozvytku ditei z autyzmom (na dopomohu fakhivtsiam) (2013): navch.-metod. posib. Kolektyv avtoriv. / Za red. TV. Skrypnyk. Kirovohrad: Imeks-LTD: 54. [Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом (на допомогу фахівцям) (2013): навч.-метод. посіб. Колектив авторів. / За ред. ТВ. Скрипник. Кіровоград: Імекс-ЛТД: 54].
11. Synov VM, Chuprykov AP, Shulzhenko DI, Khvorova HM. (2011). Zakhyst prav osib z autyzmom: zbirnyk tez dopovidei Druhoho Vseukrainskoho konhresu z medychnoho prava, bioetyky ta sotsialnoi polityky z mizhnarodnoiu uchastiu. 14-15 kvitnia 2011 r., m. Kyiv. [Синьов ВМ, Чуприков АП, Шульженко ДІ, Хворова ГМ. (2011). Захист прав осіб з аутизмом: збірник тез доповідей Другого Всеукраїнського конгресу з медичного права, біоетики та соціальної політики з міжнародною участю. 14-15 квітня 2011 р., м. Київ].
12. Tarasun VV. (2014). Autolohiia: monohrafiia. Kyiv: «MP Lesia»: 560. (5-27, 510-560). [Тарасун ВВ. (2014). Аутологія: монографія. Київ: «МП Леся»: 560. (5-27, 510-560)].
13. Shulzhenko DI. (2010). Autyzm - ne vyrok. Lviv: Kalvariia: 224. [Шульженко ДІ. (2010). Аутизм - не вирок. Львів: Кальварія: 224].
14. Yevtukh MB, Nosko MO, Hryshchenko SV. (2016). Sotsialna robota v zarubizhnykh krainakh: navch. posibn. Kyiv: MP Lesia: 288. [Євтух МБ, Носко МО, Грищенко СВ. (2016). Соціальна робота в зарубіжних країнах: навч. посібн. Київ: МП Леся: 288].

15. Abrahams BS, Geschwind DH. (2008). Advances to autism genetics: on the threshold of a new neurobiology («Аванси генетики аутизму: на порозі нового у нейробіології») National Rev. Genet, 9: 341–355.
16. Alarcón RD. (2010). Cultural Issues in the Coordination of DSM-V and ICD- Contemporary Directions in Psychopathology. («Питання культури в координації DSM-V і МКБ-11 Сучасні напрями в психопатології»). Eds. T. Millon, R.F. Krueger and E. Smorsen. NY-Lond.: 97–110.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор **Микола НОСКО**

Світлана Владиславівна ГРИЩЕНКО

ORCID 0000-0002-7981-3578

*Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
освітніх і педагогічних наук,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: intensiv3000@meta.ua

Svitlana HRYSHCHENKO

ORCID 0000-0002-7981-3578

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Social Work and
Educational and Pedagogical Sciences,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: intensiv3000@meta.ua